

УДК 37.013.091.5(477.53)

Микола Степаненко, Любов Кравченко
м. Полтава

ПОЛТАВСЬКІ ДЖЕРЕЛА «ПЕДАГОГІКИ ДОБРА І КРАСИ» ІВАНА ЗЯЗЮНА

У статті проаналізовано полтавський період науково-педагогічної діяльності І. А. Зязюна – доктора філософських наук, професора, академіка, ректора Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка (1975 – 1990), «учителя учителів», який упродовж десятиліть своїм життєвим кредо мав виховання особистості, «облагодженої великою метою Добра й Любові, Істини й Краси». Автори доходять висновку, що концепція етики й естетики педагогічної дії знаного вченого, закладена в теорії та технології формування й розвитку педагогічної майстерності вчителя, є невичерпним джерелом подальшого вдосконалення системи професійної педагогічної освіти.

Ключові слова: *полтавський період науково-педагогічної діяльності І. А. Зязюна, педагогічна майстерність, краса педагогічної дії, педагогіка добра, соціальна функція вчителя.*

«Дуже швидко спливає життя. Неначе й не було років, коли хотілося якнайскоріше подорослішати. Щоб постати перед людьми, передусім знайомими, мужнім, сильним, потрібним, і, звичайно ж, красивим...», – такими словами розпочинає свою книгу «Педагогіка добра: ідеали і реалії» Іван Андрійович Зязюн – Учитель учителів, учений, який упродовж десятиліть своїм життєвим кредо мав виховання особистості, «облагодженої великою метою Добра й Любові, Істини й Краси» [1, с. 5]. Та й сам він був зразком утілення цієї педагогічної формули, людиною, залюбленою у свою справу, унікальним творцем і професіоналом. Якщо періодизувати земний шлях ученого, то полтавський період є найяскравішим і найпродуктивнішим, в історії ж 100-літнього Полтавського педагогічного Іванові Андрійовичу відведено виняткове місце. Очолив цей навчальний заклад молодий філософ у 1975 році. З того часу почалося становлення Івана Зязюна в «альма-матер світових велетів педагогічної думки, де набували знань Григорій Ващенко, Антон

Макаренко, Василь Сухомлинський» [2, с. 24]. З приходом на ректорство народилася й відразу міцно утвердилася в українській і світовій педагогіці неповторна концепція етики й естетики педагогічної дії Івана Зязюна, закладена в теорії й технологіях основ педагогічної майстерності. Унікально синтезуючи талант ученого, демократичні якості лідера та людини, якій іманентно притаманне позитивне сприйняття новизни, Іван Андрійович органічно поєднав моральність і красу педагогічної праці зі свободою творчості – надав працівникам інституту право і змогу в непростий тодішній час вільно висловлювати власні думки й переконання, зводити храм інноваційної особистісно зорієнтованої системи підготовки вчителя, майстерно вмуровуючи в його будову одну за одною неповторні цеглинки власного досвіду.

На думку Івана Зязюна, основоположною силою соціального відтворення – культурного, економічного, політичного – є вчитель. Без нього неможливий соціальний поступ, будь-які досягнення держави й народу. У суспільстві педагог покликаний виконувати масштабні завдання. Воно ж, суспільство, має бути зацікавленим не тільки в кількісному зростанні освічених людей, а й у високій їхній духовності, громадянській самосвідомості, умінні самостійно і творчо мислити, правильно оцінювати ситуацію і брати на себе відповідальність за результати діяльності. Усебічний розвиток особистості, це одне із засадничих положень концепції філософа й педагога Зязюна, залежить передусім від професійних і педагогічних здібностей учителя, раннього вияву їх і майстерного впливу на них. Учений наполягає на трактуванні особистості вчителя як об'єкта наукового дослідження та залученні до цього процесу не лише психології й педагогіки, а й філософії, соціології, демографії та інших гуманітарних наук [1].

Грунтуючись на понятті соціальної функції вчителя, філософськи осмислюючи його соціальну роль і статус, Іван Зязюн постійно підкреслював, що місія педагога полягає в тому, щоб у межах суспільного поділу праці готувати молодь до професійної діяльності згідно з потребами особистості кожного з майбутніх вихованців і врахуванням їхніх природних задатків. Не менш важливим є й те, що вчитель, відповідаючи за тяглість – від покоління до покоління суспільного досвіду у всій його

різноманітності, зобов'язаний потурбуватися і про «продовження свого роду», своєї професії. А все це вимагає залучення педагогічно обдарованої молоді до праці у школах, технікумах, вишах. Особливу ж соціальну позицію педагога зумовлює ставлення до нього соціуму взагалі й кожного його представника зокрема, адже соціальний статус такої відповідальної професії виникає не стихійно, не автоматично й залежить не лише від власного бажання індивіда, а й від можливостей суспільства розвивати педагогічні здібності кожного вчителя, тим самим цілеспрямовано впливаючи на його кращі якості й авторитет.

Усвідомлюючи, що підготовка вчителя до виконання високого соціального призначення – складний об'єкт не лише комплексу гуманітарних наук, а й соціального управління, який потребує поетапного розв'язання сукупності важливих завдань, Іван Андрійович послідовно впроваджував нові управлінські засади навчально-виховного процесу у виші. Завдяки власній ерудиції, гуманізму, порядності, чесності, принциповості він торував нові шляхи утрадиційнення всього прогресивного, переконував навіть скептиків, налаштовував на активну діяльність зневірених, об'єднував опонентів, змінював найскладніші ситуації, без усякого перебільшення, він був лідером нової епохи, яку випереджав на добре півстоліття.

У Полтавському державному педагогічному інституті імені В. Г. Короленка в епоху Зязюна народилася універсальна за своїм значенням програма «Учитель» і добре відома в багатьох країнах світу теорія та технологія формування й розвитку педагогічної майстерності вчителя. Ці вагомні напрацювання колективу однодумців ректора своєрідно розв'язували проблему ранньої професіоналізації, глибокої теоретичної і практичної підготовки майбутнього вчителя, його адаптації до умов роботи в школі, упевненості й стабільності молодих учителів у перші роки професійної діяльності. Акцент робився на тому, що за вихідні «стани» і кінцевий «результат» відповідають однаковою мірою органи народної освіти (райвно, облвно), школа та інститут [4].

До експериментальної програми «Учитель», крім провідних педагогічних, було додатково внесено принципи психодіагностики багатовимірної особистості: гармонії, незалежної експертизи, комплексності, лонгітюдності (автор – професор В. Ф. Мор-

гун) [4]. Ця програма передбачала дослідження й інших конкретних та актуальних питань: світоглядні й морально-етичні установки молоді перед обранням учительської професії і їхній розвиток у процесі навчання; трансформування установок у системі інтервальних досліджень учених; позитивні зрушення у формуванні та розвитку установок на соціальну значущість учительської професії; впливи середовища і студентської групи на ці зміни; визначення залежності між різними поглядами й переконаннями майбутніх учителів, очікувань студентів від навчання в педагогічному виші й міри виправдання цих очікувань; специфіка адаптації першокурсників до умов вишівського середовища та особливості перехідної стадії від навчання до професійної діяльності (до професійної педагогічної дії); особливо важливі чинники формування й розвитку особистості педагога, зв'язок їх з умовами життя й навчання, самим процесом навчання, професорсько-викладацьким складом, організацією самонавчання; виявлення рис, притаманних дії вчителя: мови і літератури, історії, математики, фізики, хімії і біології, початкових класів, загальнотехнічних дисциплін і праці [1].

Поетапна дослідно-експериментальна робота з використанням засад педагогіки добротворення, толерантності і краси педагогічної дії, прирівнювання педагогіки до мистецтва поступово переконувала, що процесом підготовки вчителя-майстра можна керувати, якщо 1) забезпечено педагогічну діагностику якостей особистості, необхідних для здійснення навчально-виховного процесу; 2) організовано широку профорієнтацію і ранній професійний відбір на вчительську професію в середній школі; 3) створено умови для зарахування рекомендованої молоді до інституту, її адаптації до вишівської специфіки; 4) розроблено й запроваджено цільові програми формування та розвитку громадянської відповідальності майбутніх учителів за долю сучасної школи; 5) зреалізовано теоретичну підготовку вчителя в поєднанні з практичною завдяки інтеграції знань та науково обґрунтованій організації неперервної практики в базових навчальних закладах, розвитку у студентів цілісного професійного мислення і формування педагогічних умінь; 6) упорядковано систему самоосвіти й самовиховання майбутнього вчителя, чітко визначено технологію керівництва

педагогічною практикою і стажуванням молодих учителів під час професійної адаптації тощо.

З педагогічної точки зору й експериментальна програма «Учитель», і навчальний курс «Основи педагогічної майстерності» за своїм змістом і внутрішнім духом красиві, гармонійні. Завдяки їм, як зауважують дослідники, зреалізовувалася підготовка інтелігентного й культурного вчителя з розвиненою рефлексією – здатністю аналізувати стани і ставлення до його дій іншої людини, усвідомлювати й оцінювати результати, а також розуміти, як сприймають ці дії ті, на кого вони спрямовані, тобто учні.

Атмосфера краси зовсім оточувала студентів Полтавського педагогічного в епоху Зязюна: коридори перетворювалися в художні виставки, аудиторії – у музеї; ректор викладав навчальний курс «Естетика», використовуючи свої риторичні переваги та навчаючи майбутніх учителів елементів театральної педагогіки. У власній викладацькій діяльності він застосовував вправи на розвиток рефлексії й емпатії (співпереживання, уміння опинитися на місці іншої людини), запозичені з театральних методик, творення внутрішнього монологу уявної особи. Неодмінним атрибутом занять був аналіз фотопортретів, образів різних людей, створених живописцями, відеозаписів педагогічних ситуацій на уроках, фрагментів кінофільмів тощо [3].

Розумінню майбутніми вчителями внутрішнього світу людини сприяли відтворення й аналіз її поведінки в різних життєвих ситуаціях. На традиційному тижні педагогічної майстерності, який щорічно відбувався у квітні, проводився театралізований конкурс сюжетів із буднів школи, а як точніше, то моделювання типових педагогічних конфліктів і знаходження способів їхнього вирішення. Про кращий зв'язок теорії і практики в підготовці вчителя будь-якого фаху годі й мріяти.

У курсі з основ педагогічної майстерності система К. Станіславського посідала важливе місце, позаяк вона сприяла виробленню вміння керувати своєю поведінкою «на публіці», допомагала оволодівати такими сутнісними інструментами впливу, як голос, міміка, жести, інтонація, опановувати мистецтво імпровізації, адекватної реакції в нестандартних обставинах тощо. Освоєння елементів театральної педагогіки давало змогу

майбутньому вчителеві пізнавати самого себе, контролювати власні фізичні і психічні стани, творчо регулювати вияви своєї емоційно-почуттєвої природи як людини і як педагога.

За межами інституту «педагогіка добра і краси» Івана Зязюна проявлялася у прагненні й умінні його студентів та викладачів подарувати людям свято: у полтавських школах і дитсадках за безпосередньою участю майбутніх учителів відбувалися спектаклі, вистави інсценованих казок, великі свята творчості. З'явилися в цей час десятки мистецьких колективів, серед яких і znana сьогодні далеко за межами України «Калина» – дивовижні барви українських пісень, народна музика, костюми, краса юнаків і дівчат, долучених до духовно-естетичних скарбів. Колишній ректор сам співав у хорі, рідко яку репетицію пропускав. Українська пісня була живильним джерелом його педагогічної творчості. У цієї педагогічної творчості буде довге життя, бо підмурком її є краса, яка рятувала в усі часи й завжди рятуватиме світ, доки він існує.

Список використаної літератури

1. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. / І. А. Зязюн. – К. : МАУП, 2000. – 312 с.
2. Коноваленко О. Майдани гідності Івана Зязюна / Ольга Коноваленко // Освіта. – 2014. – 27 серпня – 3 вересня.
3. Основы педагогического мастерства : учеб. пособие для пед. спец. вузов / И. А. Зязюн и др. ; под ред. И. А. Зязюна. – М. : Просвещение, 1989. – 301 с.
4. Целевая программа «Учитель сельской школы: подготовка, повышение квалификации, переподготовка» / И. А. Зязюн (науч. рук.), Е. П. Белозерцев, А. С. Мельниченко, В. Ф. Моргун. – Полтава, 1989. – 41 с.

Николай Степаненко, Любовь Кравченко

ПОЛТАВСКИЕ ИСТОЧНИКИ

«ПЕДАГОГИКИ ДОБРА И КРАСОТЫ» ИВАНА ЗЯЗЮНА

В статье анализируется полтавский период научно-педагогической деятельности И. А. Зязюна – доктора философских наук, профессора, академика. Как ректор Полтавского государственного педагогического института имени В. Г. Короленко (1975 – 1990) Иван Андреевич внедрял новые управленческие основы учебно-воспитательного процесса в вузе, обоснованные, в частности, в экспериментальной программе «Учитель». В контексте концепции этики и эстетики педагогического действия известного ученого осмысливаются социальная функция учителя как основополагающей силы культурного, экономического, политического, общественного воспроизводства, психолого-педагогические условия реализации поэтапной опытно-экспериментальной деятельности на основе педагогики добра, толерантности

и красоты, а также направления эстетизации образовательной среды высшего педагогического учебного заведения. Авторы раскрывают научно-практическую значимость известной во многих странах мира теории и технологии формирования и развития педагогического мастерства учителя, разработанной под руководством И. А. Зязюна, являющейся неисчерпаемым источником дальнейшего совершенствования системы профессионального педагогического образования.

Ключевые слова: полтавский период научно-педагогической деятельности И. А. Зязюна, педагогическое мастерство, красота педагогического действия, педагогика добра, социальная функция учителя.

Mykola Stepanenko, Liubov Kravchenko

POLTAVA SOURCES

OF «PEDAGOGY OF GOODNESS AND BEAUTY» OF IVAN ZIAZIUN

Poltava period of scientific and pedagogical activity of I. A. Ziazium – Doctor of Philosophy, professor, academician is analyzed in the article. It is emphasized that, as rector of Poltava State V. G. Korolenko Pedagogical Institute (1975 – 1990) Ivan Andriiovych introduced new managerial bases of the educational process at higher educational institutions, grounded in the experimental program «Teacher», in particular. Social function of a teacher as a fundamental force of cultural, economic, political, social reproduction is consider in the context of the concept of ethics and aesthetics of pedagogical actions of the famous scientist; psychological and pedagogical conditions of realization of the phased experimental work on the basis of pedagogy of goodness, tolerance and beauty are analyzed; as well as the direction of the aestheticization of the educational environment of higher educational institutions are singled out. The authors reveal the scientific and practical significance of the well-known in many countries theory and technology of formation and development of pedagogical skills of the teacher, developed under the guidance of I. A. Ziazium, being an endless source of further improvement of the system of professional teacher training.

Keywords: *Poltava period of scientific and pedagogical activity of I. A. Ziazium, pedagogical skills, beauty of pedagogical action, pedagogy of goodness, social function of teacher.*

Одержано 09.09.2014 р.